

Вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на визначення загальних основ педагогіки

У статті автор відмічає підходи вітчизняних вчених до визначення загальних основ педагогіки і висвітлює вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на основні її аспекти в 20-30-х роках ХХ століття.

Ключові слова: формування, особливості, підходи, система, цінності.

В статье автор освещает поиски отечественных ученых в определении общих понятий педагогики и освещает влияние зарубежной реформаторской педагогики на главные ее положения в 20-30-х гг. XX столетия.

Ключевые слова: формирование, особенности, система, ценности.

У сучасних умовах становлення вітчизняної педагогіки, формування національної системи освіти, її реформування і розвитку, виховання дітей особливої актуальності набуває проблема її модернізації на основі вивчення, аналізу і впровадження в життя здобутків і досягнень в цій галузі попередньої плеяди вчених-педагогів як вітчизняних, так і зарубіжних. Оскільки саме врахування доробку попередників дає нам змогу забезпечити спрямованість освіти в русло науковості, об'єктивності, фундаменталізації й системності знань. Сприяє формуванню в майбутніх педагогів загальнонаукового і загальнопопереднього світогляду. Створює засади для критичного і шанобливого ставлення до педагогічної спадщини минулого. Формує в працівників педагогічної сфери вміння мислити педагогічними категоріями та розуміння їх генезису. Допомогає осмислити історичні події і факти, які вплинули на розбудову вітчизняної педагогіки і національної школи, на формування педагогічної думки в період становлення Української держави.

Особливо важливим є наукове пізнання витоків становлення вітчизняної педагогічної думки і факторів, які вплинули на її ствердження в 20-х рр. ХХ століття. Оскільки саме цей період є найбільш визначальним у формуванні національної освіти і становленні системи виховання підростаючого покоління. Саме в цей час закладались підвалини національної освітньої системи. Тому не даремно у “Національній доктрині” розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті, Законі України “Про вищу освіту” чітко окреслені

підходи до оновлення завдань та змісту освіти на сучасному етапі національного духовного відродження в Україні з тим, щоб наша освітня галузь, як відмічає вчений М. Левківський, у недалекому майбутньому змогла інтегруватися у світовий освітній простір, а також забезпечувала реалізацію у навчальному процесі найсучасніших (новітніх) технологій [4, с. 145]. При цьому слід відмітити, що в Україні стрімкими темпами відбувається зміна соціальних орієнтирів та цінностей, що потребує нового перегляду творчої спадщини багатьох вітчизняних і зарубіжних педагогів, без ідеологічних нашарувань, упередженості і так званого класового підходу до виховання. Це стосується, в першу чергу, творчого доробку таких визначних зарубіжних вчених педагогів-реформаторів, як: Е. Кей, В. Лайя, С. Мейман, А. Біне, О. Декролі, П. Бове, Є. Клапаредо, Є. Торндайка, А. Фер'єра, Д. Адамса, Х. Рагга, оскільки педагогіка й шкільництво в Україні розвивались не ізольовано від інших народів, а за певних міжнародних відносин і взаємовпливів, у єдності народного, національного та загальнолюдського. Народне, за твердженням вчених О. Любара, М. Стельмаховича, Д. Федоренко, детермінує педагогіку буття і свідомість народу. Національне зумовлюється життям нації, своєрідністю історичного шляху нею пройденого. Виявляється співвідношення національного та загальнолюдського, втіленого у здобутках світової педагогічної думки й шкільної практики, дає змогу виділити в педагогічній культурі українського народу ті національні риси виховання, які мають послідовно демократичний, гуманістичний характер, неминучу пізнавально-виховну, науково-теоретичну та практичну цінність і пов'язані з поступовим духовним розвитком людства [5, с. 14].

Тобто, як видно із вище викладеного, педагогіка на сьогоднішній день являє собою розгалужену систему педагогічних наук. Сфери її впливу і діяльності надзвичайно великі, оскільки вона охоплює не тільки навчальний процес, а й процес виховання, формування і становлення особистості. Тому, мабуть, так багато на сьогодні є визначення поняття “педагогіка”. Так, М. Фіцула визначає педагогіку, як сукупність теоретичних і прикладних наук, що вивчають процеси виховання, навчання і розвитку особистості [9, с. 9]. І. Підласий розглядає педагогіку як науку про виховання людини у найширшому смислі, включаючи освіту, навчання, розвиток [6, с. 10]. В. Ягупов, даючи визначення педагогіки, відмічає: “Буде правильним твердження, що сучасна педагогіка – це наука про виховання людини. Поняття “виховання” тут розуміємо в широкому значенні слова – як навчання, виховання, розвиток, формування і самовдосконалення особистості” [10, с. 8]. С. Гончаренко розглядає

педагогіку як науку про навчання і виховання підростаючих поколінь [1, с. 250]

Існує низка і децю інших визначень педагогіки найбільш відомих сучасних вчених-педагогів: А. Алексюка, А. Бондаря, Г. Костюка, І. Зюзяна, О. Савченко та інших, які зробили значний внесок у розвиток вітчизняної педагогіки. Проте всі вони близькі за змістом і характером підходу до вирішення педагогічних проблем. По суті вони задіюють одні і ті ж педагогічні важелі, які безпосередньо впливають на формування дитини, як особистості.

Ми поділяємо думку вченого В. Ягупова, який стверджує, що педагогіка як наука містить базові наукові закони і закономірності виховання, що відображають об'єктивний характер для всіх країн і народів. Так, закономірними є зв'язки педагогічного процесу та ін. [10, с. 12].

Українська національна педагогіка на сьогоднішній день суттєво відрізняється від педагогіки інших країн. Вона пройшла важкий, тернистий шлях становлення, ввібрала в себе історичні надбання минулих поколінь, збагатила свій потенціал (педагогічний досвід) науковими доробками і ідеями провідних вітчизняних і зарубіжних вчених як сучасних, так і більш раннього періоду, що дало їй змогу сформувати педагогічну науку в цілісну систему. Тобто відбулося, за висловом вченого О. Джуринського, перетворення педагогіки з сукупності емпіричних суджень і знань в науку [2, с. 19].

Методологічну основу української педагогіки становлять принципи органічної єдності історичного й логічного вивчення педагогічних явищ, наукове розуміння процесу пізнання як активної діяльності, розгляду родини й родинного виховання, як суспільного феномену, ідеї гуманістичних та демократичних засад побудови цивілізованого суспільства, положення про людину як вінець природи, гармонію національного і загальнолюдського, потребу у формуванні всебічно розвиненої особистості, соціальну зумовленість освіти й виховання, їх природо- і культуровідповідність. Крім вище сказаного, важливе значення в методології української педагогіки посідають філософічні дефініції про роль народу в створенні духовної й матеріальної культури, значення особистості в історії, положення про людину й життя як найвищі суспільні вартості, гармонію душі, тіла й розуму [6, с. 17].

Однією із складових системи педагогічних наук М. Фіцула поправу вважає історію педагогіки і школи, які вивчають розвиток педагогічних ідей і практику освіти в різні історичні епохи.

Близьким до даного визначення історії педагогіки є визначення вчених М. Левківського, Е. Федорчук, В. Федорчук, які розглядають цю складову педагогічних наук як науку, яка вивчає ретроспективне

становлення та розвиток освітніх і виховних систем від найдавніших часів і до сьогодні [4, с. 9; 8, с. 3].

Деяко інше визначення історії педагогіки дають вчені О. Любар, М. Стельмахович, Д. Федоренко. Вони трактують її як науку про розвиток виховання, школи й педагогічної думки в різні історичні періоди [5, с. 13].

Вчений І. Зайченко, розглядаючи суть історії педагогіки підкреслює: "... це наука, яка вивчає розвиток освіти, школи і педагогічної думки від найдавніших часів до наших днів в Україні і за кордоном" [3, с. 14].

Об'єктом історії педагогіки є історико-педагогічний процес, наповнений широким соціокультурним і антропологічним сенсом, що містить у собі співвідношення різного рівня педагогічних феноменів минулого з сьогоденним [7, с. 31-40].

А предметом історії педагогіки є інтеграція здобутків громадянської історії і наукової педагогіки, вивчення багатовікового шляху світової педагогічної думки і практики, на якому здійснювалося поступове перетворення педагогіки сукупності емпіричних суджень в науку [3, с. 14].

Система педагогічних наук не залишається сталою. Вона є в постійному розвитку, оскільки наука і науково-технічний прогрес не є сталими величинами. Вони постійно розвиваються, збагачуються і поповнюються комплексом нових знань. В процесі їх розвитку (еволюції) з'являються нові області освіти (тоді як деякі зникають, наприклад, – система лицарського виховання), які все більше поповнюють систему педагогічних наук. Так, наприкінці XIX – початку XX століття виникла соціальна педагогіка, яка почала свій стрімкий розвиток лише наприкінці XX століття. Соціальна педагогіка являє собою галузь загальної педагогіки, що вивчає закономірності та механізми становлення й розвитку особистості в процесі здобуття освіти та виховання в різних соціальних інститутах, наукових, культурних та інших закладів, установ і соціальних служб, які сприяють формуванню соціальної активності особистості у процесі розв'язання суспільних, політичних, економічних та інших проблем суспільства.

Вчений П. Наторпа, якого вважають творцем соціальної педагогіки, вбачав основне її завдання у виявленні найсприятливіших для виховання людини соціальних умов, визначенні шляхів громадського виховання [10, с. 33].

Особливо актуальною в наші дні є соціальна педагогіка, коли корінним чином міняються засади державотворення (дія загальних закономірностей розвитку суспільства), соціально-етичні цінності та морально-психологічні норми виховання підростаючого поко-

ління. Змінюються також принципи і підходи до вирішення педагогічних складових, що суттєво впливає на весь комплекс (систему) педагогічних наук.

При цьому досить важливим і актуальним питанням є визначення основних категорій педагогіки, оскільки саме через категорії ми одержуємо систему педагогічних понять, які сприяють кращому розумінню і практичному застосуванню основних елементів педагогічної системи. Тобто педагогіка, як кожна наука, має свій понятійний апарат, який являє собою систему педагогічних понять, що виражають наукові узагальнення. Ці поняття є категоріями педагогіки. Основні з них, безумовно, це:

- виховання;
- навчання;
- освіта.

Виховання, за визначенням М. Фіцули, – цілеспрямований та організований процес формування особистості [9, с. 12]. Воно здійснюється (відбувається), особливо що стосується соціального виховання, під впливом навколишнього середовища, умов і обставин, які можуть мати місце в житті тієї чи іншої особистості, тощо.

Процесу виховання як одному із основних категорій педагогіки приділяють увагу і ряд провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. Воно розглядається як в широкому, так і в вузькому педагогічному і соціальному значенні. У широкому педагогічному значенні виховання, за твердженням М. Фіцули, охоплює формування особистості дитини під впливом діяльності педагогічного колективу закладу освіти, яка ґрунтується на педагогічній теорії, передовому педагогічному досвіді. А у вузькому педагогічному значенні – виховання, за словами вченого, є цілеспрямованою виховною діяльністю педагога, спрямованою на досягнення конкретної мети в колективі учнів [9, с. 12].

На нашу думку, таке трактування категорії виховання як у широкому, так і у вузькому педагогічному значенні є правильним, але не достатньо повним. Оскільки на процес виховання дитини чи колективу учнів, який здійснює педагогічний колектив або окремих педагог, впливає ряд чинників. Тому, щоб одержати конкретний позитивний результат у процесі виховання, не досить задатись однією ціллю (наприклад, виховання здорової громадської думки) направити виховний процес в потрібне русло. Для цього необхідно, в першу чергу, ще й правильно застосувати “інструмент” виховання (наукові розробки і раціонально обґрунтовані технології [10, с. 28]). Не сказано також нічого і про здійснення процесу виховання дитини чи колективу учнів поза школою і яка роль в цьому педагога чи педагогічного колективу.

Тому нам більше імponує трактування категорії виховання як у широкому педагогічному розумінні, так і у вузькому вченого-педагога В. Ягупова, який стверджує: “У широкому педагогічному розумінні виховання – цілеспрямований, організований і планомірний вплив вихователів, певного організованого соціального середовища (наприклад, навчально-виховних закладів) на виховання учня з метою формування його особистості. Поняття “виховання” у такому разі охоплює весь навчально-виховний процес. У вузькому – процес і результат виховної роботи, спрямованої на вирішення конкретних завдань” [10, с. 29].

У широкому соціальному значенні, за визначенням І. Підласого, виховання – це передача соціального досвіду від старших поколінь до молодших. Тобто фактично ототожнюється виховання з соціалізацією як розвитком і самозміною людини в процесі засвоєння і відтворення культури, що здійснюється при взаємодії людини зі стихійними, відносно спрямованими і цілеспрямовано створюваними умовами життя на всіх вікових етапах [6, с. 15].

Крім даних видів педагогічного виховання, М. Фіцула, на відміну від інших вчених, виділяє також це поняття в гранично вузькому педагогічному значенні, яке реалізується як спеціально організований процес щодо формування певних якостей особистості, процес управління її розвитком через взаємодію вихователя і вихованця. Це, на нашу думку, є найбільш правильне і точне трактування категорії виховання, оскільки саме через тісний зв'язок вихователя і вихованця, через постійну їх співпрацю, збагачений життєвим досвідом і використавши наявні засоби впливу, враховуючи здібності і нахили підопічного, педагог може найбільшою мірою цілеспрямовано виховати його як повноцінну особистість, котрій притаманні найбільш моральні цінності.

Досить повне і точне (правильне), на наш погляд) визначення категорії виховання дає І. Зайченко у широкому і у вузькому педагогічному розумінні. Так, він відмічає: “У широкому педагогічному розумінні виховання – це спеціально організований, цілеспрямований, керований і контрольований процес впливу колективу вихователів навчально-виховних закладів, сім'ї, громадськості та вихованців з метою формування в останніх певних якостей (розумових, моральних, естетичних, фізичних та інших), що здійснюється як в освітньо-виховних закладах, так і в позаурочній та позашкільній роботі. У вузькому педагогічному розумінні виховання – це процес і результат виховної роботи, спрямованої на розвиток конкретних виховних завдань” [3, с. 16].

На основі вище викладеного ми можемо зробити висновок про те, що виховання, як основна категорія педагогіки займає провідне

місце в становленні дитини як особистості. Правильне виховання сприяє формуванню у дитини найвищих моральних цінностей і чеснот, недостатнє виховання чи його відсутність деформує дитину, робить її ізгоем.

Із категорією виховання безперечно тісно пов'язане поняття “самовиховання”, яке, за висловом вченого В. Ягупова, також є однією з основних категорій педагогіки [10, с. 31]. Під “самовихованням” вчений розуміє “... цілеспрямовану роботу людини, щодо духовного, розумового, морального, вольового, естетичного, фізичного розвитку, вдосконалення й усунення негативних рис характеру”. Однак, погоджуючись з таким визначенням “самовиховання”, ми не можемо погодитись із вченим, що це є незалежна основна категорія педагогіки. Оскільки, на нашу думку, самовиховання є не що інше як одна з основних складових загального виховного процесу.

Процесу виховання як одній із основних категорій педагогіки свого часу багато уваги приділили і зарубіжні педагоги-реформатори кінця ХІХ – початку ХХ століття, чиї ідеї, течії і думки не втратили своєї актуальності і в наші дні. Особливо цінними вважаються наукові доробки таких провідних зарубіжних педагогів-реформаторів, як: Е. Кей, Ф. Гансберг, Г. Шаррельман, Л. Гурлітт, М. Монтесорі і низка інших, які розробили теорію “вільного виховання”. Дана теорія, як відмічалось вище, викликала певний інтерес і знайшла практичне застосування в Україні в 20-х роках ХХ століття. Основними прихильниками даної теорії були такі визначні вчені даного періоду, як: С. Русова, І. Стешенко, І. Огієнко, М. Грушевський, Х. Алчевська, О. Залужний, В. Протопопов, Я. Чепіга, І. Соколянський, Я. Ряппо, Я. Мамонтов та інші. Особливо великий вклад в теорію “вільного виховання” зробили Е. Кей, Ф. Гансберг і М. Монтесорі, які в основу виховання підростаючого покоління поклали ідею його саморозвитку, що, звичайно, було помилковим.

Засновник теорії позитивізму англійський вчений Г. Спенсер також на перше місце в педагогіці ставив виховання. В написаній ним книзі “Виховання розумове, моральне і фізичне” він висвітлював не тільки проблеми цих напрямків виховного процесу, а й висвітлював своє бачення їх вирішення.

Викликає певний інтерес і дає відповідь на ряд питань виховного характеру теорія “трудої школи” і “громадянського виховання”, засновником і фундатором якої поправу вважається німецький педагог Г. Кершенштейнер. Свої ідеї щодо виховання підростаючого покоління він виклав у книгах “Професійне виховання німецького юнацтва” (1901 р.) і “Поняття громадянського виховання” (1909 р.). Прихильниками даної теорії були також такі визначні зарубіжні

вчені-педагоги реформаторського напрямку, як: Ж. Бетьє, Г. Гаудінг, К. Вудвурд.

Досить широко у вітчизняній педагогіці в 20-х роках ХХ століття використовувалась зарубіжна реформаторська течія – педологія, основоположниками якої поправу вважаються зарубіжні педагоги-реформатори Е. Торндайк, С. Холл, А. Біне. В основу даної теорії лягли ідеї вільного виховання дитини, що дістали назву педоцентризму, в основі якого лежить концепція про те, що центром навчально-виховного процесу є дитина. Ці ідеї дістали значну підтримку й поширення в течії “нового виховання” і “нових шкіл”, репрезентованій А. Фер’єром, В. Лаєм, О. Декролі, Дж. Дьюї та іншими вченими-педагогами кінця ХІХ – початку ХХ століття. Основоположниками даного вчення безумовно є визначні зарубіжні вчені даного періоду: С. Редді, А. Фер’єр, Е. Демолен, Г. Літц. Вони вважали, що центр виховання дитини має бути спрямований на формування цілісної людської особистості, з чим важко не погодитись. Складність поставленої задачі полягає лише в способах і методах досягнення поставленої мети.

Крім вище згаданих реформаторських концепцій навчання і виховання, були ще й інші течії і напрямки: експериментальна педагогіка (Е. Мейман, Е. Торндайк), педагогіка дії (В. Лай), педагогіка культури (В. Дільтей) і інші. І всі вони направлені в першу чергу на виховання людини нового типу. Тобто діяльність педагога має бути спрямована на формування творчої особистості громадянина Української держави, з багатим духовним світом, активною життєвою настановою, який вміє орієнтуватися в складних умовах сьогодення та оптимально спроможний самоактуалізуватися в суспільному й особистому житті.

Однією з найбільш важливих категорій педагогіки, безумовно, є освіта, яка, як відмічає вчений-педагог М. Фіцула, на певному щаблі суспільного розвитку є складовою частиною виховання в широкому його значенні. Однак, ми також не можемо погодитись з таким твердженням, оскільки “Освіта – процес і результат засвоєння учнями систематизованих знань, умінь і навичок, формування на їх основі наукового світогляду, моральних та інших якостей особистості, розвиток її творчих сил і здібностей [9, с. 13].

Цінність освіти полягає якраз у тому, що вона не тільки використовує досвід, знання, вміння і т.п. ряду минулих поколінь, а, в першу чергу, в тому, що вона поповнює ці знання, збагачує їх новими надбаннями, розширяє їх, вносячи елементи нового, більш прогресивного. Виходячи із вище сказаного, ми повністю розділяємо погляди вченого І. Зайченка, який так сформулював мету освіти:

“Мета освіти – внести бажані зміни в досвід, розуміння (спосіб мислення) і поведінку (спосіб життя) учнів” [3, с. 17]. Тобто в процесі отримання певної освіти людина (учень) засвоює систему відповідних знань, умінь, навичок для того, щоб їх успішно реалізувати в майбутньому, мати певне моральне і фізичне задоволення. Моральне – в усвідомленні своєї значущості. Фізичне – в одержанні відповідних здобутків (відповідної винагороди за свою працю).

При цьому слід зазначити, що українська система освіти в 20-ті роки ХХ століття була передусім зорієнтована на плани і реалії промислового і сільськогосподарського розвитку країни, про що свідчить той факт, що у 1928-1929 роках у зв’язку з політехнізацією школи, в період соціалістичної індустріалізації країни і колективізації сільського господарства були створені фабрично-заводські семирічки та школи колгоспної молоді.

Оцінюючи освіту і освітню систему, які діяли в Україні в 20-х рр. ХХ ст., ми можемо відмітити, що не всі нововведення даного періоду були позитивними, але те, що вони були направлені на підвищення освітнього рівня її громадян, є досить важливим і цінним фактом.

При цьому слід відмітити, що на формування освіти в Україні, особливо на формування педагогічної і освітньої думки в 20-х рр. ХХ ст. здійснили вплив вчення найбільш прогресивних і відомих зарубіжних вчених-педагогів реформаторів кінця ХІХ – початку ХХ століття, чії ідеї, думки, погляди щодо процесу виховання і освіти підростаючого покоління уважно вивчалися вітчизняними педагогами того часу. Найбільший вплив на формування освітніх поглядів в Україні мали звичайно праці педагогів-реформаторів: Е. Кей, В. Лайя, С. Мейман, А. Біне, О. Декролі, П. Бове, Е. Клапаредо, Є. Торндайка, А. Фер’єра, Д. Адамса, Х. Рагга, Б. Рассела, Е. Вебера, Г. Гаудіга, Ф. Гансберга, Е. Лінде, Г. Шаррельмана, А. Нейла, М. Монтесорі, Г. Літце, П. Гехеба, П. Петерсона, Р. Штайнера, Р. Кузіне, А. Маслоу і ряду інших. Їхні праці були направлені на реформування тогочасної школи, де панували деспотизм і невігластво. Саме тому вони так активно були підхоплені вітчизняними вченими-педагогами, їх обговорювали, над ними дискутували. Основні положення цих праць лягли в розбудову вітчизняної освітньої системи, яка була прийнята в 20-х рр. ХХ ст. Особливо широкий резонанс серед українських педагогів 20-х років викликала теорія “вільного виховання”, суть якої і зміст був використаний в українській освітній системі під назвою – педоцентризм. Ідеї представників експериментальної педагогіки були використані в дитбудинках, які становили основу освітньої системи. В основу освітньої вітчизняної системи лягли також елементи вчення

(концепції) В. Лая, сформульованої ним у роботі “Експериментальна дидактика”, згідно з якою характер засвоєння учнями знань залежить від психолого-фізіологічних особливостей дітей. Були також використані в освітній системі 20-х рр. ХХ ст. ідеї засновників педагогіки особистості: Е. Вебера, Г. Гаудіга, Е. Лінде, Г. Шаррельмана, Ф. Гансберга, які підкреслювали необхідність вільного духовного розвитку дитини, і ряд інших концепцій, теорій і вчень.

Тобто із вище викладеного чітко прослідковується безпосередній вплив зарубіжної реформаторської педагогіки на розбудову вітчизняної освітньої системи і освіти взагалі в 20-х рр. ХХ століття.

Список використаних джерел

1. Гончаренко С.І. Український педагогічний словник / С.І.Гончаренко. – К.: 1997. – С. 250.
2. Джуринський А.Н. Педагогика: история педагогических идей / А.Н.Джуринський. – М.: Знание. 2001.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. Кн. 1. Історія зарубіжної педагогіки: навчальний посібник / І.В.Зайченко. – К.: Слово. 2010. – 624 с.
4. Левківський М.В. Історія педагогіки / М.В.Левківський// Підручник. – К.: Веселка. 2006. – 376 с.
5. Любар О.О. Історія української школи і педагогіки: навчальний посібник / О.О.Любар, М.Г.Стельмахович, Д.Т. Федоренко. – К.: Знання, 2003. – 450 с.
6. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс / И.П.Подласый. – Кн. 1. – М.: Академия, 1999. – С. 10.
7. Сухомлинська О.В. Періодизація педагогічної думки в Україні: кроки до нового виміру: Збірник наукових праць / О.В.Сухомлинська. – К.: науковий світ, 2002. – С. 31-40.
8. Федорчук Е.І. Історія педагогіки: посібник / Е.І.Федорчук, В.В.Федорчук. – Кам’янець-Подільський, 2007.
9. Фіцула М.М. Педагогіка: навчальний посібник /М.М.Фіцула. – К.: Академвидав. 2007. – 560 с.
10. Ягупов В.В. Педагогіка: навчальний посібник / В.В.Ягупов. – К.: Академвидав, 2007. – 560 с.

The article deals with the main ways of national scientists’ determinations of common basis of pedagogics and shows the influence of foreign reformativ pedagogics on its main aspects in 20-30-th years of the XX century.

Key words: formation, peculiarities, ways, system, valuables.

Отримано: 18.08.2010